

Praga, dnia 7 czerwca 2025 roku

miejsowość, data

Imię i nazwisko doktoranta: Anna Kuszmiruk

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Dyscyplina naukowa: **filozofia**

Tytuł rozprawy doktorskiej: **Henri Bergson and the Theory of Relativity: Philosophical Critique of the Concept of Time in 20th-Century Physics**

Streszczenie rozprawy doktorskiej:

Celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest pogłębiona analiza filozoficznej krytyki koncepcji czasu w fizyce na początku XX wieku, przeprowadzona przez francuskiego filozofa, Henri Bergsona. Praca skupia się głównie na krytyce teorii względności Alberta Einsteina, zawartej w opublikowanej w 1922 roku, dotychczas nieprzetłumaczonej na język polski, książce *Durée et simultanéité*. Wbrew powszechnym interpretacjom, wedle których krytyka ta była jednoznaczna z odrzuceniem teorii względności przez Bergsona, niniejsza rozprawa przedstawi ją jako przykład zaangażowanej filozofii nauki, dążącej do rozwinięcia i dopracowania jego koncepcji czasu.

Rozprawa bazuje na interdyscyplinarnej metodologii, łączącej filozofię, historię idei oraz historię nauki. Dzięki temu możliwe jest osadzenie wkładu Bergsona w szerszym kontekście naukowych i kulturowych redefinicji czasowości, wynikających z pojawienia się szczególnej i ogólnej teorii względności. Przełomowe zmiany w rozumieniu przestrzeni i czasu, jakie dokonały się na początku XX wieku za sprawą teorii Einsteina, doprowadziły do zintensyfikowania debaty filozoficznej na temat natury czasu, jednoczesności oraz

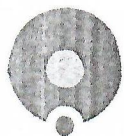

doświadczenia czasowości. W tym kontekście, interwencja Bergsona, często upraszczana lub pomijana, zwłaszcza po jego publicznej polemice z Einsteinem w Paryżu w 1922 roku, zostaje w niniejszej rozprawie przedstawiona jako istotna i oryginalna próba pogodzenia dynamicznego charakteru doświadczania czasu z rozwojem dyskursu nad czasem we współczesnej fizyce.

Analizując *Durée et simultanité* w odniesieniu do poprzednich prac Bergsona oraz literatury przedmiotu, rozprawa rekonstruuje jego krytykę naukowego ujęcia czasu i rozwija bardziej precyzyjne rozumienie jego stanowiska filozoficznego. Centralna teza pracy obejmuje dwa powiązane ze sobą twierdzenia: po pierwsze, że Bergsonowska krytyka stanowi zaangażowaną filozofię nauki, będącą alternatywnym podejściem do nauki względem dominującej analitycznej tradycji, oraz po drugie, że owa krytyka znacząco przyczyniła się do rozwoju jego filozofii czasu, której zwieńczeniem jest koncepcja „czasu rzeczywistego” jako syntezy czasu naukowego i przeżywanego trwania.

Rozprawa składa się z czterech części i dziesięciu rozdziałów, uszczegóławiających owe części. Pierwsza część poświęcona jest analizie pojęcia trwania (*la durée*) Bergsona, jego wczesnej krytyce uprzedzrzonego czasu w mechanice klasycznej oraz przejściu z Newtonowskiego modelu czasu absolutnego do wielu czasów fizyki relatywistycznej. Druga część koncentruje się na konfrontacji Bergsona z Einsteinem, zarówno poprzez publikację *Durée et simultanité*, jak i podczas ich spotkania w 1922 roku, osadzając ten spór w szerszym kontekście recepcji teorii względności przez francuskie środowisko naukowe i filozoficzne. Część trzecia zawiera szczegółową analizę kluczowych pojęć teorii względności związanych z czasem, takich jak dylatacja czasu, zasada wzajemności oraz czasoprzestrzeń, ukazując zarazem filozoficzną wagę i naukową ścisłość krytyki Bergsona. Czwarta część przedstawia Bergsonowską hipotezę czasu uniwersalnego w odniesieniu do teorii względności oraz analizuje koncepcję czasu rzeczywistego (*le temps réel*) w odniesieniu do powiązanych z nią pojęć trwania, jednoczesności oraz współistnienia.

Wyniki przeprowadzonych analiz pozwalają lepiej zrozumieć stosunek Bergsona do współczesnej fizyki. Choć jego krytyka zawiera pewne nieścisłości, zwłaszcza w odniesieniu do zagadnienia przyspieszenia oraz tzw. paradoksu bliźniąt, to pozostaje spójna filozoficznie i doniosła w odniesieniu do ujęcia czasu. Analizy Bergsona na temat jednoczesności

wyprzedzają późniejsze refleksje nad rolą obserwatora w definiowaniu czasu, wskazując tym samym ograniczenia czysto ilościowych modeli czasowości. Rozprawa dookreśla zależności pomiędzy pojęciami trwania i czasu rzeczywistego, ukazując ich rolę w Bergsonowskiej hipotezie czasu uniwersalnego. Proponuje ona także interpretację, zgodnie z którą jego krytyka teorii względności nie stanowi przykładu postawy antyintelektualnej, z którą często utożsamia się francuskiego filozofa, lecz próbę ubogacenia relatywistycznego ujęcia czasu o wymiar doświadczalny, współprzeżywany i ciągły w swej dynamiczności.

Podjmując polemikę z uproszczonymi odczytaniem myśli Bergsona oraz włączając rzadko przywoływane w literaturze zagranicznej polskie źródła, rozprawa wnosi istotny wkład w reinterpretację tej myśli oraz ukazuje Bergsona jako filozofa nauki. Praca ta pokazuje, że jego refleksje pozostają aktualne współcześnie, i to nie tylko w debatach dotyczących filozofii czasu, lecz także jako alternatywny wzorzec myślenia nad relacją między nauką a filozofią. Tym samym rozprawa wpisuje się w nurt najnowszych badań, dążących do przywrócenia roli należnej filozofii Bergsona w odniesieniu do badań nad czasem w kontekście współczesnej fizyki.

Przedstawiając pogłębioną reinterpretację *Durée et simultanéité*, rozprawa ukazuje ciągłe znaczenie tej pracy w refleksji z zakresu metafizyki, filozofii nauki czy reinterpretacji pojęcia czasu przedstawionego w teorii względności. Poprzez analizę pojęcia jednoczesności oraz interpretację hipotezy czasu uniwersalnego Bergsona, praca ilustruje, w jaki sposób filozoficzne dociekania mogą wpłynąć na rozumienie konceptualnych podstaw teorii naukowych. Ponadto, rozprawa podejmuje temat błędów popełnionych przez Bergsona w interpretacji teorii względności, proponując kreatywne rozwinięcie jego myśli, mające na celu wzmocnienie jego filozofii czasu.

Ostatecznie, rozprawa dowodzi, że pomimo pewnych niedociągnięć w koncepcji Bergsona, stanowi ona ważką propozycję ujęcia czasu jako ciągłego, niejednorodnego i osadzonego w doświadczeniu. Tym samym otwiera nowe możliwości dialogu między filozofią a nauką, potwierdzając doniosłość wkładu Bergsona w badania nad czasem.

.....Anna Kurzmieruk

podpis doktoranta